

نقدی بر کتاب مرتع‌داری در ایران تألیف دکتر منصور مصداقی

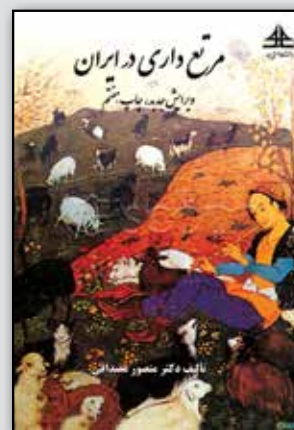
علیرضا افتخاری*

علم مرتع‌داری با مدیریت بهینه مراتع به‌دنبال استفاده حداکثری از مرتع و هم‌زمان حفظ عواید اکوسیستمی و ارزش‌های محیط‌زیستی آن است. بنابراین، برای مدیریت بهینه مراتع کشور، کتاب‌های مختلفی درمورد مرتع‌داری تألیف شده است که از بهترین آن‌ها می‌توان به کتاب «مرتع و مرتع‌داری در ایران» (۱۳۷۲) تألیف دکتر منصور مصداقی و «مرتع و مرتع‌داری» (۱۳۷۷) تألیف دکتر محمدرضا مقدم اشاره کرد. هر دو کتاب یادشده از بهترین، پرمحتواترین، تخصصی‌ترین و کامل‌ترین کتاب‌های مرتع‌داری در ایران هستند. برخی از متخصصان مرتع نیز، کتاب‌های مرتع‌داری را در صفحات اندک و به زبان ساده‌تر نوشتند که ازجمله آن‌ها می‌توان به کتاب «مرتع» نوشته منوچهر پازوکی (۱۳۸۰) و «مقدمه‌ای بر مرتع و مرتع‌داری» نوشته محمدجعفر بحرانی (۱۳۸۶) اشاره کرد که هر دو کتاب در صفحات کم (به‌ترتیب ۱۷۴ و ۱۴۴ صفحه) و با بیان ساده برای دانشجویان رشته کارشناسی مرتع و به‌ویژه سایر رشته‌های کارشناسی علوم منابع طبیعی و محیط‌زیست مناسب هستند.

آقای دکتر مصداقی علاوه‌بر تخصص در رشته مرتع‌داری، تسلط خوبی نیز بر بحث‌های ریاضی و آمار دارند و به همین دلیل، کتاب‌های آماری ایشان نیز مانند روش‌های آماری در علوم طبیعی، تحلیل داده‌ها در بوم‌شناسی پوشش گیاهی و ... ازجمله بهترین کتاب‌های آماری در رشته منابع طبیعی هستند. ایشان استاد بازنشسته دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان در رشته اکولوژی مرتع (فارغ‌التحصیل دانشگاه ویومینگ آمریکا) بوده و در حال حاضر نیز استاد مدعو دانشگاه فردوسی مشهد هستند.

کتاب ایشان با عنوان «مرتع‌داری در ایران» برای اولین بار در خردادماه سال ۱۳۷۲، منتشر و پس‌ازآن هفت بار تجدید چاپ شد. چاپ آخر و هفتم آن نیز در تابستان ۱۳۹۴ منتشر شد. چاپ هفتم این کتاب دارای نه فصل است. فصل اول به بوم‌شناسی و مدیریت پوشش گیاهی اختصاص دارد. این فصل دارای بخش‌های ماهیت اکوسیستم‌های مرتعی، عوامل مؤثر در پراکنش گیاهان، فرم‌های رویشی گیاهان، تنوع زیستی، بویایی پوشش گیاهی، مفهوم تعادل در اکوسیستم‌های مرتعی، تئوری وضعیت حال و انتقال، حالت ارتجاع، نیروهای تخریب و الگوی مدیریت در مراتع است.

فصل دوم به مبحث بوم‌شناسی و مدیریت چرا اختصاص دارد و در بخش‌های چرا و تخریب خاک، فرایند چرا، ترجیح غذایی انواع دام، مدیریت چرا، استراتژی چرای دام در مرتع، سیستم‌های چرای و اثرهای انواع دام بر مرتع به بحث‌های مختلف پیرامون چرای دام پرداخته است. درواقع، فصل‌های اول و دوم کتاب به مباحث

* استادیار پژوهش، بخش تحقیقات مرتع، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران
 پست الکترونیک: eftekhari@rifr-ac.ir

عمومی مرتع‌داری، اکولوژی و مدیریت مرتع اشاره دارند. به گفته والتاین (۱۹۹۰) و هولچک و همکاران (۲۰۰۴)، کنترل چرا اولین و مهم‌ترین ابزار مدیر مرتع است. بنابراین، در این کتاب نیز نویسنده به‌خوبی و به‌درستی پله اول مدیریت را بر مدیریت و کنترل چرا پایه‌ریزی کرده است.

فصل سوم به مبحث انوانتری و ارزیابی مرتع اختصاص دارد و شامل بخش‌های سوابق انوانتری در ایران، اهداف انوانتری، سازماندهی انوانتری، طبقه‌بندی ژئومرفولوژیکی و اکولوژیکی، روش‌های نمونه‌گیری، روش‌های برآورد تولید، روش‌های اندازه‌گیری بهره‌برداری، روش‌های اندازه‌گیری پوشش تاجی، روش‌های اندازه‌گیری انبوهی و فراوانی، روش‌های تعیین غنای گونه‌ای و شاخص‌های تنوع، روش‌های تعیین وضعیت، گرایش و ظرفیت مرتع، تعیین گنجایش برد و روش تعیین شناسنامه‌های وضعیت حال و انتقال است. درواقع، این فصل به بیان روش‌های مختلف ارزیابی و اندازه‌گیری در مراتع پرداخته است.

فصل چهارم به بحث اصلاح و توسعه مراتع پرداخته و شامل روش‌های اصلاح و توسعه مراتع (بذرکاری، کودپاشی، آتش‌سوزی و ...)، شیوه‌های مختلف ذخیره نزولات، تثبیت شن‌های روان و توسعه منابع آب در مرتع است. ضمن اینکه در این فصل بحث‌های خوبی پیرامون روش‌های ذخیره نزولات و توسعه منابع آب و تا حدودی در زمینه کشت و تکثیر گیاهان مرتعی ارائه شده است.

در فصل پنجم، درمورد تیپ‌های گیاهی مراتع ایران بحث شده که شامل جوامع گیاهی مناطق بیابانی و کویری، درمنه‌زارهای مناطق استپی، علفزارهای مناطق نیمه‌استپی، جوامع نباتی منطقه بلوچی، پوشش گیاهی جنگل‌های مناطق خشک و جنگل‌های مرطوب شمال و در نهایت پوشش گیاهی کوه‌های مرتفع ایران است. مباحث این فصل پیرامون گونه‌های گیاهی مراتع و رویشگاه‌های مختلف مرتعی در کشور است.

فصل ششم مسائل اقتصادی و اجتماعی مراتع را بررسی کرده و شامل استفاده‌های چندمنظوره از مراتع، سازمان اجتماعی عشایر ایران، تدوین نظام بهره‌برداری و تشکیلات و نظام اداری مراتع است.

فصل هفتم و هشتم نیز درواقع مطالعه ویژه بررسی عشایر شمال خراسان و شرق گلستان و برنامه‌توران است که تکمیل‌کننده مباحث فصل ششم بوده،

همچنین به‌عنوان یک مثال کاربردی برای تمام فصول کتاب است. فصل نهم و پایانی نیز خلاصه و نتیجه‌گیری از کل مباحث کتاب است. در این فصل دو جدول ارزشمند ارائه شده که یکی مربوط به مساحت رویشگاه‌های مرتعی کشور و دیگری مربوط به گونه‌های توصیه‌شده و تکنیک‌های کاشت برای هر رویشگاه مرتعی ذکر شده است. منابع استفاده‌شده در هر فصل نیز در انتهای همان فصل آمده که این شیوه در بسیاری از کتاب‌های جدید و علمی مرسوم است. فهرست گونه‌های گیاهی و فهرست موضوعی نیز برای بررسی بهتر، سریع‌تر و ساده‌تر در انتهای کتاب ارائه شده‌اند.

جمع‌بندی کلی اینکه، این کتاب مطالب خوب و ارزنده‌ای را در هر ۵ موضوع اصلی مرتع‌داری و اکولوژی مرتع، تیپ‌ها و گیاهان مرتعی، آنالیز و ارزیابی مرتع، اصلاح و توسعه مراتع و مسائل اقتصادی و اجتماعی ارائه کرده است، بنابراین کتاب جامع و مناسبی برای دانشجویان رشته مرتع‌داری محسوب می‌شود. البته، نبرداشتن به مسائل اقتصادی و تأکید بیشتر بر مسائل اجتماعی در فصل ششم، ارائه مطالب بیشتر و متنوع‌تر درمورد کشت و تکثیر گیاهان مرتعی و مبحث مهم مرتع‌کاری (در کتاب دکتر مصداقی در زمینه بذرکاری در شش صفحه بحث شده است، درحالی‌که در کتاب دکتر مقدم در این زمینه در حدود ۵۰ صفحه بحث شده است)، ارائه اطلاعات کلی راجع به مراتع جهان، توضیحات تکمیلی درمورد گیاهان مرتعی ایران، موضوع شایستگی مراتع، موضوع کیفیت علوفه و خوش‌خوراکی، مباحث تکمیلی در زمینه اکولوژی مرتع (توالی، رقابت، جانشینی و ...) از مواردی هستند که جای خالی آن‌ها در این کتاب احساس می‌شود. این موارد می‌توانند برای افزایش غنای علمی و ژرفای فکری کتاب، در چاپ‌های بعدی موردتوجه قرار گیرند. هرچند نباید از این نکته غافل شد، برخی از موارد ذکر شده (مانند مباحث تکمیلی اکولوژی)، در دیگر کتب استاد به‌خوبی تبیین و تشریح شده است، اما ذکر مختصری از این مباحث در این کتاب ارزشمند نیز، کمک شایانی به جامعیت بیشتر آن خواهد کرد. عکس‌های سیاه‌وسفید و با کیفیت نه‌چندان مطلوب نیز از اندک موارد قابل‌اصلاح برای بهبود کیفیت بصری کتاب در چاپ‌های بعدی است.

از محاسن چاپ‌های جدید کتاب می‌توان به اضافه‌شدن چند فصل

